

צעירים חסרי עורף משפחתי – בין ממשלה, רשות וקהילה

איתנות של חברה נמדדת בין היתר ביכולת שלה לספק מעטפת של תמיכה וצמיחה לאוכלוסיות מוחלשות. משימה זו מתחלקת בין משרדי הממשלה, הרשויות המקומיות והקהילה, כאשר לא פעם הפעולות של הגופים חופפות זו לזו או לחילופין משאירות תחומים שאינם מטופלים. הנושא של צעירים 'חסרי עורף משפחתי' נבחר כמקרה שבעזרתו ייבחנו מערכות היחסים בין השלטון המרכזי לבין השלטון המקומי והחברה האזרחית, בהתייחס לתמיכה בחלשים שבחברה.

כל אחד מאיתנו, אשר גדל במשפחה ובסביבה טבעיות, לומד את הכישורים ואת המיומנויות המאפשרים לו לצאת לחיים באופן עצמאי ונורמטיבי. בין הגילאים 18-30 (קבוצה המכונה 'בוגרים צעירים') אנו בודקים ומגלים את האפשרויות העומדות בפנינו בתחומי הלימודים, התעסוקה והזוגיות ומקבלים החלטות חשובות הנוגעותל עתידנו. למרות שכביכול יצאנו לחיים עצמאיים בגילאים אלו אנו לרוב נשארים חלק אינטגרלי מהמשפחה וזוכים לתמיכה הדוקה שלה - כלכלית, רגשית, חברתית או אחרת.

בישראל ובעולם ישנם צעירים לא מעטים שהינם חסרי תמיכה שכזו. צעירים 'חסרי עורף משפחתי' הוא מושג שבא לתאר ולהגדיר צעירים אשר אינם נמצאים בקשר תומך עם משפחתם הביולוגית מסיבה זו אחרת ועליהם נמנים:

- צעירים המאופיינים בהיעדר משפחה בכלל או בהיעדר משפחה וסביבה תומכות, כגון עולים חדשים בודדים, יוצאים בשאלה ועוד
- צעירים חסרי דיור או מקום מגורים קבוע, כגון דרי רחוב
- צעירים בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתיות, כגון פנימיות של מערכת הרווחה ומערכת החינוך או משפחות אומנה

כיוון שלא קיימת בישראל הגדרה פורמלית ואחידה למעמד של 'חסר עורף משפחתי', לא נקבעו גם קריטריונים הקובעים מי נכלל בהגדרה זו. כתוצאה מכך לא ניתן לדעת מהם המספרים המדויקים של חסרי העורף, לאיזה מגזר הם שייכים או מהו היקף הסיוע הכינתן להם.

ללא תמיכה משפחתית התקדמותם והשתלבותם של צעירים אלו בחברה מותנית במידה רבה בסיוע של שירותים מטעם המדינה (כגון שירותי הרווחה), הרשויות המקומיות וארגונים לא ממשלתיים.

מספר רב של משרדים ממשלתיים מעורב כיום בפיתוח מענים לצעירים 'חסרי עורף משפחתי': משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים; המוסד לביטוח לאומי; משרד החינוך; משרד הביטחון; משרד הבינוי והשיכון; משרד העלייה והקליטה; המשרד לפיתוח הפריפריה, הנגב והגליל; משרד ראש הממשלה. משרדים אלו עובדים באופן עצמאי, כל אחד בתחום עיסוקו, ואף מגדירים את הצעירים חסרי העורף המשפחתי באופן שונה.

רוב התוכניות וההמלצות בתחום עוסקות במתן של סל תמיכה ובנייה של הכישורים הנדרשים ל'חסרי העורף המשפחתי' בתחומי ההשכלה, הדיור והתעסוקה. לצד זאת מתקיימות פעולות העשרה שונות בתחומים שבהם מקובלת למידה ממודל או ממנטור, כגון קשרים בין-אישיים, זוגיות, התנהלות כספית ועוד. התמיכה הממשלתית ניתנת תמיד ברמת הפרט ולא רואה את 'חסרי העורף המשפחתי' כקבוצה שדורשת התייחסות מגזרית.

מענה לסוגיות חברתיות מורכבות צריך להגיע משלושת מרחבי הפעולה: הממשלתי, הרשותי והקהילתי. אלו שלובים באלו לצורך חיזוק האיתנות החברתית הכוללת.

בין המענה הממשלתי למענה המקומי

בהמשך לעשייה הענפה של משרדי הממשלה נראה כי המענה והיישום המיטביים נעשים לרוב דווקא ברמה המקומית: העיר, היישוב, השכונה או האזור. כך למשל נמצא כי ניצול המשאבים הממשלתיים ברמה המקומית הוא חשוב ויעיל, כגון בתוכנית 'עם הפנים לקהילה', וכי רבות מן התוכניות ומרבית סלי הסיוע ניתנים באופן יעיל יותר באמצעות אגפי הרשות המקומית.

תמיכה ממשלתית ומערכתית הניתנת ליחיד בתחומי הדיור, הפרנסה וההשכלה היא הכרחית אך לא תמיד מספיקה. **הביטחון הרגשי, החברתי והכלכלי הניתן על ידי המשפחה הוא חלק בלתי נפרד מהתנאים המאפשרים לנו לייצר לעצמנו חיים עצמאיים, בטוחים ויציבים לאורך זמן.** כאשר המענה

אינו מגיע מהמשפחה ניתן למצוא אותו לעיתים קרובות בקהילה או בקבוצת השווים. כתבנו רבות במגזין ובקבוצה זו על הצורך האנושי בשייכות, בקשרים חברתיים ובמרחב קהילתי מיטבי. 'חסרי עורף משפחתי' חסרים לרוב גם את המערכות האלה - החברתיות והקהילתיות. **היעדר עורף משפחתי הינו סטטוס 'כרוני' אשר לא ניתן לשנותו, אך את הסטטוס החברתי והקהילתי כן ניתן (ורצוי) לשנות וליצור.** את העובדה הזו זיהה לפני כשנתיים עודד אונגר, אשר החליט להקים את מיזם 'עור"ק' - עורף קבוצתי וקהילתי. בבדיקה מקיפה שערך עודד לא נמצאה תוכנית שמתמקדת בבנייה של פתרונות מסוג 'עורף חלופי' או פעילות תומכת שמלווה את 'חסרי העורף המשפחתי' לאורך כל חייהם, כאשר הכוונה היא לתמיכה שאיננה מבוססת קצבאות אלא כזו שרואה את היחיד כחלק ממרקם חברתי ולא כפרט בודד שצריך להיחלץ ממשבר. מיזם 'עור"ק' פועל ליצירה של חלופה לעורף המשפחתי, המשלימה את הפעילות הנרחבת של משרדי הממשלה והרשויות באמצעות בנייה של קבוצות או קהילות של צעירים 'חסרי עורף משפחתי'. הנחת היסוד היא שצעירים אלו מגיעים מרקע

דומה והם שותפים שווים, ערבים האחד לשני ולקבוצה, מתחברים לתחושת היכולת ובונים יחסי אמון בינם לבין עצמם ומתוך כך גם כלפי אחרים. המיזם מייצר מרחב לפרו-אקטיביות של המשתתפים ואפשרות ליציאה מן התלות במערכות הסיוע הממשלתיות. ההשתייכות לקבוצה יכולה להקטין נזקקות והסתמכות על מערכות חיצוניות (כגון תלות בקצבאות, דיור ציבורי וכדומה) ולספק מודל חיובי עבור הדור הבא.

'עור"ק' הינה חל"צ (חברה לתועלת הציבור), הפועלת במודל תלת-שלבי:

1. יצירת שותפות עם עמותות וארגונים אשר פועלים עם אוכלוסיות 'חסרי העורף המשפחתי', כגון: יוצאים בשאלה, עולים חדשים, בוגרי פנימיות, אימהות יחידניות ועוד
2. הקמה ובנייה של קבוצות וקהילות תוך יצירת קשרים חברתיים ובנייה של זהות משותפת. תהליך זה מבוסס על מודל 'חבורת משימה' אשר פותח בשדמות - המרכז למנהיגות בקהילה
3. איגוד הקהילות למסגרת התנהלות קבוצתית רב-שנתית בתחומים עסקיים וכלכליים (כגון: קרן ערבות הדדית, יצירת נכסים לקבוצה ועוד

הקהילות אמורות לספק לחבריהן סביבת חיים תומכת לאורך זמן וכן משענת חברתית, רגשית וכדומה. מעבר להשוואת ההזדמנויות ולצמצום הפערים צפויה גם הפחתה בתוצאות הקשות של הבדידות המאפיינת אוכלוסייה זו - אובדנות, הגירה, עוני, בעיות בריאות ועוד. יש לציין כי 'עור"ק' הינו מודל ייחודי בארץ וכנראה שגם בעולם.

לסיכום, מענה לסוגיות חברתיות מורכבות צריך להגיע משלושת מרחבי הפעולה: הממשלתי, הרשותי והקהילתי. קבוצת תמיכה של מיזם 'עור"ק' למשל לא תוכל לפעול ללא סיוע של הרשות המקומית (המספקת מקום מפגש לקבוצה, סיוע פרטני של מחלקת הרווחה ועוד) וללא הסיוע הפרטני והתמיכה המשמעותית של משרדי הממשלה השונים. מאידך, הגופים הציבוריים לא יוכלו לספק תמיכה משמעותית לאורך זמן ללא יוזמות אזרחיות המגייסות את הקהילה. אלו שלובים באלו לצורך חיזוק האיתנות החברתית הכוללת.

קישורים:

תוכנית עם הפנים לקהילה של הג'וינט - <https://bit.ly/3kv914f>

מיזם 'עור"ק' - [/https://orek.org.il](https://orek.org.il)

מודל 'חברת משימה' של מרכז ק.מ.ה לפיו פועלות קבוצות וקהילות 'עור"ק' -

<https://bit.ly/3kuwYJ2>

מקורות:

בנבנישתי, ר'. (2008). הערכת תוכניות לבוגרים של מסגרות השמה חוץ ביתית חסרי עורף

משפחתי. דו"ח מחקר, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן

קטן, י. (2009). צעירים בישראל - בעיות, צרכים ושירותים - תמונת מצב ומבט לעתיד. משרד הרווחה

והשירותים החברתיים אגף בכיר למחקר, תכנון והכשרה.

רבינוביץ', מ'. (2017). סקירת שירותים לצעירים מעל גיל 18 חסרי עורף משפחתי. הכנסת - מרכז

המחקר והמידע.

שמש-פרלמוטר, ק'. (2017). חסרי עורף משפחתי - משפט מציאות ושינוי. הקליניקה לשינוי

מדיניות. רמת גן: המרכז האקדמי למשפט ולעסקים.